

Dagmar Kolářiková

**At' žije ministryně, poslankyně,
inženýrka, profesorka...¹
aneb Feminizace názvů povolání
ve francouzském jazyce**

Abstract:

This paper presents some communication difficulties caused by varieties of the French language regarding the feminization of nouns of occupations, titles, ranks and functions. Historically, the feminine form of a profession word was frequently used to designate a woman who was married to a man of that vocation although the woman did often hold the same job herself. Now more feminine forms are needed for all the different positions that women hold themselves. First in French Canada but soon throughout the French-speaking world – people began to feminize titles to harmonize the language with the reality of our society, namely access of women to jobs previously held mainly by men. The choice between denoting women with grammatically masculine words and feminizing these masculine words is currently a linguistic and social controversy in France as well as in other French-speaking countries (Quebec, Belgium, Switzerland). This study examines arguments both in favor of and against the feminization of masculine nouns, and provides the official opinions of several French language authorities. The paper also shows that the feminization is largely a social issue: many believe that the feminine forms are derogatory and should not be used.

1) Inspirací pro název této studie nám byla věta, kterou francouzský novinář Maurice Chaplan zakončil jeden ze svých sloupků v deníku *Le Figaro* (GROULT, 1997, s. 176).

Klíčová slova: feminizace, Francie, francouzský jazyk, frankofonní země, názvy povolání, funkcí, hodností a titulů, tvary mužského a ženského rodu

Key words: feminization, France, French language, French-speaking countries, nouns of occupations, functions, ranks and titles, masculine and feminine forms

1. Úvod

V úvodu je třeba upozornit na to, že cílem této studie není přihlášení se autorky k jakékoli podobě feminismu. Zpracovávaná tematika zde není chápána jako feministický problém, i když určitým genderovým aspektům se při zpracování dané problematiky nelze vyhnout, ale pouze jako kulturně společenský fenomén, spjatý s vývojem jazyka. Pojmem „feminizace“ zde rozumíme především gramatický jev, který spočívá v „poženštění“ mužských pojmenování pro označení povolání, titulů, hodností a funkcí.

Podobně jako i v jiných jazycích, tak i ve francouzštině se mísí tlak na politicky korektní vyjadřování se změnami, které přináší přirozený vývoj společnosti a jejího jazyka. Neklademe si ani za cíl posoudit, která změna je nepřirozená a do jazyka násilně zanášená, neboť je nám jasné, že teprve čas ukáže, zda uživatelé francouzštiny přivýknou některým termínům, které se jim zpočátku jevily jako zbytečné a nežádoucí komolení jazyka. Naším cílem je tedy podat ucelený obraz stavu a vývoje procesu feminizace názvů povolání a funkcí ve frankofonních zemích, s důrazem na samotnou Francii, kde je tato problematika dodnes předmětem vášnivých diskuzí.

Francouzština se sice již dnes nemůže pyšnit svým privilegovaným postavením, které měla po staletí, ale světovým jazykem zůstává i nadále. V nejrůznějších seznamech vytvořených na základě počtu mluvčích figuruje na devátém až čtrnáctém místě (jako mateřštinu ji užívá zhruba 128 milionů lidí).² A v žebříčku nejrozšířenějších jazyků, kterými jejich mluvčí hovoří jako druhým jazykem, dokonce zaujímá první místo. Na různé úrovni se jí domluví až půl miliardy obyvatel planety. Je rovněž stále považována za jeden z oficiálních jazyků ve většině důležitých mezinárodních organizací, např. v Organizaci spojených národů, Evropské unii, UNESCO, NATO, Mezinárodním olympijském výboru, Červeném kříži aj.

Jaký je však postoj samotných Francouzů k jejich mateřskému jazyku? Podle Henrietty Walterové „*Francouz svůj jazyk nepokládá za poddajný nástroj, který mu slouží k tomu, aby se jeho prostřednictvím vyjadřoval, aby jej použil při komunikaci. Dívá se na něj jako na věčně platnou instituci, svázanou tradicemi a takřka nedotknutelnou*“ (WALTEROVÁ, 1993, s. 15). Tím se vysvětluje jakási „zdrženlivost“ francouzských kompetentních orgánů nejen při přijímání nových výrazů, ale vůči jakýmkoliv zásahům do jazyka.

Jestliže si tedy francouzština i nadále zachovává relativně vysoký status, děje se tak především proto, že na něm francouzské intelektuální špičky sveřepě trvají. Vypovídá o tom i první věta článku 2 francouzské ústavy z roku 1958, která do ní byla vložena francouzským parlamentem až v červnu 1992 a jež zní: „*La langue de la République est le français*“ („Jazykem republiky je francouzština“). Důsledné prosazování této myšlenky má však své kořeny v dávné historii.

2. K vývoji francouzštiny jako oficiálního jazyka

Prvopočátky formování francouzštiny jako oficiálního jazyka můžeme spatřovat již v rozhodnutí krále Františka I., jenž vydal 15. srpna 1539 ve městě Villers-Cotterêts královské nařízení, podle něhož musely být všechny oficiální úřední texty, úkony, zákony i dekrety psány pouze francouzsky („*en langage maternel françois*“). Tím sesadil latinu z trůnu jazyka správy a zároveň odstranil z těchto písemností i místní nářečí (WALTEROVÁ, 1993, s. 84–85).

O několik let později, v roce 1549, byla vydána *Défense et illustration de la langue française* (Obrana a oslava francouzského jazyka) Joachima du Bellay, která měla podpořit užívání francouzštiny jako národního literárního jazyka. Byla zformulována pravidla, která „*měla zafixovat pravopis a normalizovat výslovnost*“ (WALTEROVÁ, 1993, s. 95). Jazyk jako nástroj politické centralizace se tak stal záležitostí státu.

Dalšími důležitými kroky ve vývoji francouzštiny jako oficiálního jazyka pak bylo povolení obhajob vědeckých prací na univerzitách ve francouzském jazyce z roku 1624 a především založení Francouzské akademie (Académie Française) kardinálem Richelieu v roce 1635, jejímž cílem bylo bdít nad rozvojem francouzštiny a vypracovat gramatiku a slovník francouzského jazyka. Na akademickém slovníku (*Dictionnaire de l'Académie*) se začalo pracovat v roce 1639. Byl přijat Chapelainův projekt a řízením prací na slovníku byl pověřen francouzský gramatik Claude Favre de Vaugelas (1585–1650). Zemřel však dřív, než dokončil své dílo. Prvního vydání se tak slovník dočkal až v roce 1694.³ Ve stejné době vzniká i dílo Antoina Furetièra (1619–1688) *L'Essai d'un dictionnaire universel* (Pokus o univerzální slovník), obsahující slova ze staré i moderní francouzštiny a termíny ze všech oblastí vědy a umění. Furetière se v něm rozchází s přísnými zákony Akademie, neboť uvádí všechna slova bez rozdílu, zatímco akademický slovník předepisuje normu založenou na jistém specifickém úzu (WALTEROVÁ, 1993, s. 96).

Následuje období, kdy je Francie přímo zaplavena slovníky a gramatikami. V roce 1660 publikují Antoine Arnauld (1612–1694) a Claude Lancelot (1615–1695) tzv. gramatiku z Port-Royal, známou pod zkráceným názvem *Grammaire générale et raisonnée* (v českém prostředí bývá uváděna také jako Racionální gramatika), jako

2) Např. *World Almanac 2005* uvádí francouzštinu na 10. místě.

3) Slovník obsahoval 24 000 slov řazených podle jejich kořene. Od následujícího vydání v roce 1718 již ale byla slovníková hesla řazena abecedně (WALTEROVÁ, 1988, s. 96).

součást port-royalské práce o logice. Její autoři se snaží najít ve tvarech jazyka společné základní vlastnosti, čímž se odvážili jít proti obecnému úzu (tzv. „bon usage“). 17. století tak bývá považováno za období, kdy „francouzština dosáhla vrcholné dokonalosti a kdy působili velcí klasičtí spisovatelé, kteří se stali vzory hodnými následování“ (WALTEROVÁ, 1993, s. 98).

Pro 18. století je typické především rozšiřování slovní zásoby, k čemuž přispěl zejména rozvoj nových technik. V souvislosti s tím vznikla i potřeba pojmenovávat nové věci. Proto byla v roce 1751 vydána *Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers* (Encyklopedie aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel), jejíž hesla koncipovali např. Rousseau, Voltaire, Condillac, Marmontel, Turgot aj.

Zájem o jazykovou situaci ve Francii pokračuje i v návaznosti na zájmy revolučního vývoje koncem 18. století. V období Velké francouzské revoluce se totiž v plné míře ukázalo, že zatímco se francouzský jazyk rozšířil ve městech, jazykem většiny vesnických obyvatel zůstávají i nadále tzv. patois (místní nářečí).

Snahou členů Konventu tedy bylo zlikvidovat místní jazyky, které příliš připomínaly starý režim a byly překážkou revoluční propagandy. 10. září 1791 bývalý biskup v Autun, poslanec Ústavodárného shromáždění, Charles Maurice de Talleyrand-Périgord (1754–1838) prohlásil:

„Základní školy musí skoncovat s tou podivnou nerovností: jazyku Konstituce a zákonům budou v nich vyučováni a tak bude učiněna přítrž množství našich nářečí; jako poslední zůstane z doby feudalismu, ale i to bude přinuceno zmizet: síla věcí nám to přikazuje“ (WALTEROVÁ, 1993, s. 102).

V roce 1794 předal abbé Grégoire (plným jménem Henri Jean-Baptiste Grégoire, 1750–1831) Konventu svoji „Zprávu o potřebě a způsobu jak zlikvidovat patois a rozšířit užívání francouzského jazyka“. Doporučuje tvořit ve francouzštině knížky, písně a vydávat noviny, které by byly rozesílány do všech obcí země, a povolovat ve všech městských radách užívání jen jednoho celonárodního jazyka (WALTEROVÁ, 1993, s. 101–102).

V 19. století již proniká francouzština do každé rodiny, neboť Ferryho zákony z let 1881–1882 laicizovaly školství a zavedly povinnou a bezplatnou školní docházku. Nedá se však ještě hovořit o úplném „pofrancouzštění“ obyvatelstva. Při vyučování se sice mluvilo francouzsky, ale o přestávkách mezi sebou mluvily děti stále ještě v „patois“.

Tato situace trvala v podstatě až do první světové války. Po velkých ztrátách, ke kterým došlo v průběhu bojů, byli do nově formovaných jednotek shromažďováni vojáci ze všech částí Francie. K vzájemnému dorozumívání tedy museli používat společný jazyk, tj. francouzštinu, kterou pak mluvili i po svém návratu z války.

K šíření společného a jednotného francouzského jazyka na území Francie pak přispěly ve 20. století především nové technické prostředky, rozhlas a televize a především jejich předchůdce, T.S.F.⁴ Podařilo se tak téměř vymýtí místní nářečí.

S expanzí USA do Evropy po druhé světové válce se však francouzština dostala do defenzivního postavení. Naštěstí si Francie zavčas uvědomila svou povinnost vůči národnímu jazyku a proti jazykové expanzi angličtiny⁵ se začala bránit, a to legislativní cestou. Nejprve byla v roce 1992 do ústavy dodána již zmíněná věta „Jazykem republiky je francouzština“. V roce 1994 pak byla schválena legislativa, podle které musí být veškerá reklama, pracovní smlouvy a legislativní dokumenty ve francouzštině. Jedná se o tzv. Toubonovy⁶ jazykové zákony, které navázaly na Bas-Lauriolův předpis ze sedmdesátých let nařizující povinné užívání francouzštiny v reklamách, na obalech a v oficiálních dokumentech. Toubon tyto pokyny aktualizoval a doplnil i různé sankce: pokuty a případně i hrozbu vězení za nepoužití francouzštiny v reklamě a veřejných oznámeních. Tento zákon zakazuje rovněž udělení jakékoli státní dotace vědeckým konferencím, jejichž jednacím jazykem není francouzština. Tyto zákony se dosud aktivně aplikují (http://www.europeum.org/dispatch_article.php?aid=254, 5. 11. 2010).

Nad přijímáním nových slov do jazyka bdí sedmnáctičlenná Generální komise pro terminologii a neologismy (Commission générale de terminologie et de néologie), která byla vytvořena na základě dekretu z 3. července 1996. Je složena z profesorů, jazykovědců, vědců a bývalého velvyslance. Rozhodnutí této komise se uveřejňují ve francouzské Sbírce zákonů (*Journal officiel de la République française*). Vlastní terminologické komise má však také každé ministerstvo. Každý rok tak projde konečným schvalovacím procesem okolo 300 slov, některá z nich jsou z důvodu aktuálnosti řešena přednostně. To platí zpravidla tehdy, když se objeví anglicismus, který by se mohl rychle rozšířit, a to především díky rychle rostoucímu tempu informačních technologií. Verdikt těchto komisí je závazný pro všechny státní a veřejné instituce. Termín „logiciel“ tak nahradil slovo „software“, slovo „baladeur“ „walkman“, „ordinateur“ se používá místo „computer“, podobně jako „courriel“ vystřídal „email“. Zdaleka však nejde o vyhranou bitvu. Důkazem toho je, že v říjnu 2009 začala skupina asociací pro ochranu francouzského jazyka (Associations de défense de la langue française) bit znovu na poplach. Jak tvrdí: „Na pařížských zdech je dnes více anglických slov, než jich tam bylo za okupace německých. Je čas postavit se na odpor“ (<http://www.presseurop.eu/fr/content/article/215001-le-francais-resiste-l-allemand-collabore>, 8. 11. 2010).

4) T.S.F. – Téléphonie Sans Fil.

5) V této souvislosti se často hovoří o tzv. *franglais*.

6) Byly pojmenovány podle tehdejšího ministra kultury a frankofonie Jacquese Toubona, který vykonával tuto funkci od roku 1993 ve vládě Edouarda Balladura.

3. Historický vývoj procesu feminizace názvů povolání a funkcí ve francouzštině

Další krize francouzštiny ve 20. století souvisí s tzv. feministickou lingvistikou (někdy též označovanou jako „genderová lingvistika“), jež je výsledkem ženského emancipačního hnutí promítnutého do oblasti jazyka. Vznikla zhruba v 70. letech v Americe a rozšířila se téměř do celého světa. Ve Francii proběhly dvě vlny tzv. „poženšťování“ názvů povolání, a to v roce 1986 a v roce 1998.

Problematika tvoření názvů povolání ženského rodu jako protějšku jmen mužských je sice vzhledem k neustále pokračujícímu a zrychlujícímu se společenskému i technologickému vývoji stále aktuální otázkou, přesto není v jazyce žádnou novinkou. V průběhu staletí se měnilo postavení žen a docházelo stále častěji k pronikání žen do „mužských“ profesí, a proto vznikala i potřeba nových pojmenování.

3.1. Počátky feminizace názvů povolání ve francouzštině

Nedá se ale říci, že by tvoření ženských protějšků k názvům povoláním v mužském rodě činilo problémy od pradávna. Například ve středověku se feminizoval jazyk s naprostou samozřejmostí. Vznikala slova jako tkadlena (tisserande), prodavačka (venderesse), žadatelka (demanderesse)⁷ apod., aniž by se někdo nad nimi pozastavoval. Situace se změnila až v 17. století, kdy se ženský rod začíná z jazyka jako by vytrácet, což bylo podporováno i řadou prohlášení některých gramatiků. Například již zmíněný Claude Favre de Vaugelas zastával názor, že „maskulinum je nejurozenějším rodem“ („le masculin est le genre le plus noble“, LABROSSE, 2003, s. 85).

Teprve koncem 18. století dochází postupně k přehodnocování postavení žen ve společnosti. Jednou z největších bojovnic za ženská práva ve Francii, Olympe de Gouges (rozená Marie Gouze, 1748–1793), již před revolucí vydávala v Paříži brožury s předzvěstí velkého společenského převratu, jehož úkolem bude osvobodit ženy od nadvlády mužů. Velký zájem vzbudila i za hranicemi Francie svým dílem *Déclaration des droits de la Femme et de la Citoyenne* (Deklarace práv ženy a občanky) ze září 1791, jímž reagovala na „obecnou“, ve skutečnosti však mužskou *Deklaraci práv člověka a občana* z 26. srpna 1789 (*Déclaration des droits de l'homme et du citoyen*).⁸ Bojovnost Olympe de Gouges, která ve své Deklaraci žádala rovnoprávnost jak na řečnické tribuně, tak i na popravišti, dráždila revolucionáře různých směrů, neboť politická angažovanost žen byla považována za zhoubnou pro „dobré mravy“ nové společnosti (VODÁKOVÁ, A., VODÁKOVÁ, O., 2003, s. 38–39).

Zhruba o sto let později, v roce 1884, napsala francouzská feministka, Hubertine Auclertová (1848–1914), dopis Francouzské akademii, v němž žádala akademiky, aby vytvořili chybějící ženské protějšky mužských ekvivalentů názvů povolání následujícími slovy:

7) Výrazy „venderesse“ a „demanderesse“ byly používány v právnickém jazyce.

8) Francouzské slovo „homme“ označuje jak muže, tak člověka.

„Vážení páni akademici, [...] vytvořením chybějících výrazů v ženském rodě byste se podíleli na osvobození více než poloviny národa [...]. V současné době chybí pojmenování pro ženy, které vykonávají funkce ve státě, vědě, umění, průmyslu“ („Messieurs les académiciens [...] en créant les expressions féminines qui font défaut, vous coopérez à l'affranchissement de plus de la moitié de la nation [...]. Actuellement, pour dénommer les femmes qui exercent dans l'Etat, les sciences, les arts, l'industrie, il n'y pas de féminins,“ BOIVIN, 1997, s. 244).

3.2. Současný stav řešené problematiky

Ve 20. století se pak otázka feminizace názvů povolání stala aktuálním společenským problémem, ke kterému se vyslovila řada lingvistů, ale i zastánců feminismu. Například Jacques Damourette (1873–1943) a Edouard Pichon (1890–1940) píší již v roce 1920:

„Snadnost, s jakou francouzština tvoří nejrůznější formy ženského rodu, by měla přimět ženy, které dnes používají pro svá povolání mužské tvary slov, aby se používáním groteskních a nebezpečných mužských tvarů, vymykajících se duchu jazyka, nezesměšňovaly“ (GROULT, 1997, s. 175–176).

Rovněž Albert Dauzat (1877–1955) ve své *Grammaire raisonnée de la langue française* z roku 1947 uvádí:

„Pokud přesvědčíme ženy, že ženský rod není úpadek, ale naopak, osvobodíme se od dávné zátěže... Žena, která dává v názvu své profese přednost mužskému rodu před ženským, tím vlastně dává najevo komplex méněcennosti a znehodnocuje tím své legální požadavky. Skrývat své pohlaví za protivníkův rod je zrada. Říkat paní doktor znamená hlásat nadřazenost samce, která se v gramatice projevuje předností mužského rodu před ženským“ (GROULT, 1997, s. 175).

Stoupencem feminizace názvů povolání ve francouzštině byl i Maurice Grevisse (1895–1980), který ve svém díle *Les problèmes de langage* z roku 1963 napsal:

„Kdo se dnes ještě podivuje, slyší-li mluvit o lékárnici, šampiónce, letkyni, posluchačce, parlamentní přidělenkyni, poslankyni, senátorce, přednášející a redaktorce?⁹ Ženy si v oblasti politiky, úřadů, průmyslu, obchodu, sportu a jinde vydobily

9) Při překladu této citace do češtiny se ukázalo, že problémy s přechylováním nejsou jen záležitostí francouzštiny. Zatímco „parlamentní atašé“ mohla být v překladu nahrazena v češtině méně obvyklým výrazem „parlamentní přidělenkyně“, pro vyjádření skutečnosti, že „přednášející“ je žena, jsme adekvátní výraz nenašli.

pozice a pracovní příležitosti, které je třeba logicky pojmenovat tak, že pro ně vytvoříme od příslušných názvů povolání v mužském rodě jejich ženské protějšky („Qui, de nos jours, s'étonne d'entendre parler d'une pharmacienne, d'une championne, d'une aviatrice, d'une auditrice, d'une attachée parlementaire, d'une déléguée, d'une sénatrice, d'une conférencière, d'une rédactrice de journal? Les femmes ont conquis dans le domaine de la politique, de l'administration, de l'industrie, du commerce, du sport, ailleurs encore, des positions, des situations qu'il faut bien logiquement désigner en féminisant les noms de métiers qui y correspondent,“ GREVISSE, 1963, s. 38).

V současných učebnicích gramatiky však není tomuto jevu věnována dostatečná pozornost a celá problematika je shrnuta jen do několika málo vět. Za všechny můžeme uvést *Grammaire expliquée du français*, v níž se její autoři vyslovují k problematice přechylování názvů povolání takto:

„V některých frankofonních zemích (např. v Québecu) jsou feminizovány názvy povolání: une auteure (autorka), une professeure (profesorka), une écrivaine (spisovatelka) aj. Začíná k tomu docházet i ve Francii. Existuje na to dokonce zákon. Často se také užívají tvary: une femme médecin (žena lékařka), une femme architecte (žena architektka) aj., aby nedocházelo k záměnám“ (POISSON-QUINTON, MIMRAN, MAHÉO-LE COADIC, 2007, s. 32).¹⁰

4. Jazykově politická opatření ve frankofonních zemích

V předcházející kapitole jsme se již zmínili o tzv. feministické lingvistice,¹¹ pro jejíž vznik byla v 60. letech prvotním impulsem studie zabývající se nedostatky ženského jazyka od dvou Evropanů, Otto Jespersena (1860–1943) a Fritze Mauthnera (1849–1923).

Důsledkem uplatňování feministické lingvistiky v jednotlivých zemích bylo sestavení vládních jazykových komisí, které podávaly návrhy na podporu zviditelnění žen v jazyce. Jejich zásluhou byla také vedena veřejnost k uvážnější volbě jazykových prostředků. Byly rovněž vynakládány nemalé prostředky na přereformulování zákonů, předpisů a vyhlášek do politicky korektního jazyka, jenž zohledňuje ženy a jejich postavení

¹⁰) Přeloženo autorkou z fr. originálu „Dans certains pays francophones (au Québec, par exemple), on féminise les noms de métiers: une auteure, une professeure, une écrivaine, etc. En France, on commence aussi à le faire. Il y a même une loi qui y incite. Pour éviter les confusions, on dit souvent : une femme médecin, une femme architecte, etc.“

¹¹) Genderovým lingvistkám a lingvistům vadí především zbytečné nadužívání tzv. bezpříznakového maskulina, hovoří o něm jako o všeobecně přijímaném mýtu (domnívají se např., že použijeme-li slovo lékař, vybaví se nám primárně muži).

ve společnosti. I když by se mohlo zdát logické, že první jazykově politická opatření proti sexistickému užívání jazyka ve frankofonních zemích byla přijata ve Francii, ve skutečnosti k jejich přijetí přistoupil dříve Québec. Podívejme se nyní ve stručnosti, jak tyto procesy v románsky mluvících zemích probíhaly.

4.1. Québec

Již v roce 1979 začala *la Gazette officielle du Québec*¹² vydávat doporučení k užívání ženských tvarů názvů povolání. Oznámením z 28. července 1979 doporučuje Úřad pro francouzský jazyk (Office de la langue française) „používat ženské tvary ve všech možných případech“ a navrhuje čtyři způsoby tvoření názvů povolání v ženském rodě, a to: využitím již existujících tvarů v jazyce (např. une avocate – advokátka), použitím vespolečného podstatného jména s ženským členem (např. une ministre – ministryně), odvozením ženského tvaru od mužského podle morfologických pravidel (např. un député – une députée – poslanec, poslankyně) nebo připojením slova „femme“ (žena) k názvu povolání v mužském rodě (např. femme-ingénieur – inženýrka).

V roce 1980 je na Québecké univerzitě v Montrealu (Université de Québec à Montréal) vypracován první průvodce feminizací jazyka *Guide de féminisation linguistique*. Děje se tak v návaznosti na neustále se zvyšující počet žen zaměstnaných na univerzitě a rostoucí podíl studentek na celkovém počtu studentů québecké univerzity. Správní rada univerzity oficiálně uznává užívání ženských forem titulů pro označení žen.

O dva roky později je ustaven pracovní výbor, jehož úkolem bylo vytvořit seznam termínů, pro něž neexistuje oficiální tvar v ženském rodě, anebo je jeho užití problematické. Terminologické práce výboru byly dovršeny 4. dubna 1986, kdy Québecký úřad pro francouzský jazyk schválil dokument s názvem *Titres et fonctions au féminin: essai d'orientation de l'usage* (Tituly a funkce v ženském rodě: jak se orientovat v jejich užívání), jenž doplnil původní doporučení z roku 1979. V dokumentu se uvádí, že „je na každém uživateli či uživatelce jazyka, jaký tvar si zvolí z pravidelných, možných, osvědčených nebo doporučených forem“ („En laissant le soin à l'utilisateur ou l'utilisatrice de la langue de faire son choix parmi les formes régulières, possibles, attestées ou recommandées,“ BOUCHARD, et al., 1999, s. 10). Uveřejnění tohoto dokumentu spadá zhruba do stejného období, kdy byl ve Francii vydán oběžník Laurenta Fabiuse, tehdejšího socialistického premiéra, v němž byla publikována doporučení komise, vedené Benoîte Groutovou.

V roce 1991 vydal Úřad pro francouzský jazyk dokument *Au féminin: guide de féminisation des fonctions et des textes*. Také řada québeckých podniků si vytvořila vlastní průvodce pro interní použití a doporučovala svým zaměstnancům a zaměstnankyním, aby navštěvovali kurzy nesexistického užívání jazyka při psaní textů.

¹²) Sbírká zákonů, v níž québecká vláda zveřejňuje svá rozhodnutí, zákony apod.

V Québeku se také jako v první frankofonní zemi začaly užívat názvy povolání v ženském rodě zakončené na -eure (ingénieure – inženýrka, professeure – profesorka, auteure – autorka aj.) místo tradičních tvarů zakončených na -trice, -teuse nebo -esse.

4.2. Francie

Cílem prvních zákonů z let 1981 a 1983, prosazených Mitterandovou pověřenkyní pro ženská práva, ministryní Yvette Roudyovou, bylo naplnění zrovnoprávnění žen v jazyce. Ženy, které pracovaly ve vládě anebo se pohybovaly v nejvyšších kruzích, poukazyvaly na to, že chybí některé ženské protějšky k pracovním místům a funkcím, které se nacházejí na vrcholu společenského žebříčku. Tento nedostatek vnímaly jako něco, co brání společenským změnám a prakticky nedává ženám možnost uplatnit se v těchto funkcích. Tím se otázka feminizace názvů povolání stala společenským problémem. V červenci 1983 byl odhlasován zákon o „*l'égalité professionnelle entre les femmes et les hommes*“ (tj. o rovnoprávném postavení mužů a žen na trhu práce).

V únoru 1984 byla ustavena třicetidvoučlenná komise, kterou tvořili představitelé různých ministerstev, členové Haut comité de la Langue Française (Výboru na nejvyšší úrovni pro francouzský jazyk), osobnosti z médií i jazykovědci a již předsedala Benoîte Groultová. Cílem komise bylo zabývat se problematikou feminizace titulů a funkcí a slovní zásobou týkající se činnosti žen. V březnu 1986 přednesla Yvette Roudyová závěrečnou zprávu o tvoření označení ženského rodu některých profesí. Zprávu sepsala Benoîte Groultová, která zde uvádí: „*Každý jazyk se musí umět přizpůsobit novým skutečnostem. Pronikání stále většího počtu žen do nejrůznějších funkcí je jedna z takových skutečností, které se musí ve slovní zásobě projevit.*“ („*Toute langue doit [...] savoir s'adapter aux réalités nouvelles. L'accession de femmes de plus en plus nombreuses à des fonctions de plus en plus diverses est une de ses réalités, qui doit donc trouver sa traduction dans le vocabulaire*“). Groultová v této zprávě rovněž poukázala na to, že z 5 000 případů tvoření ženského ekvivalentu činitelských jmen nelze pouze v 15 případech najít okamžité řešení (WALTEROVÁ, 1993, s. 173).

Také oběžník z 11. března 1986 byl vydán s cílem narovnat asymetrii v terminologii ženských názvů profesí a funkcí. Podrobně se zabýval metodikou tvorby ženských substantiv od mužských tvarů.¹³ Tento výnos se ale v praxi prosadil až v roce 1998 díky iniciativě tehdejšího premiéra Lionela Jospina. Krátce předtím, 17. prosince 1997, přijala Rada ministrů (Conseil des ministres) rozhodnutí přechylovat názvy povolání v úředních dokumentech. Došlo k tomu v souvislosti se jmenováním několika žen do nejvyšších funkcí. Vážnost problematiky dodal Lionel Jospin ve svém projevu u příležitosti Mezinárodního dne žen 8. března 1998, v němž poukázal na souvislosti mezi jazykem a sociální

13) V podstatě se dá říci, že rekapituluje pravidla a doporučení Québeckého úřadu pro francouzský jazyk z roku 1979.

skutečností. Rozhodnutí ze 17. prosince 1997 bylo schváleno Národním shromážděním (Assemblée nationale) 14. května 1998.

V roce 1999 vydalo Národní centrum pro vědecký výzkum (CNRS – Centre national de recherche scientifique) spolu s Národním ústavem francouzského jazyka (InaLF – Institut national de la langue française) dokument *Femme, j'écris ton nom... : guide d'aide à la féminisation des noms de métiers, titres, grades et fonctions*. Je v něm popsána historie feminizace francouzského jazyka, podán výklad pravidel tvorby ženského rodu a analyzovány problémy, jež mohou doprovázet toto tvoření. Dokument obsahuje i seznam podstatných jmen rodu ženského, u nichž je uvedeno číslo pravidla, které bylo na jejich vytvoření použito.

9. března 2000 je pak vydán *Le Bulletin officiel de l'Education Nationale*, který se rovněž věnuje problematice feminizace názvů povolání, funkcí, hodností a titulů.

4.3. Francouzské společenství Belgie

Ve frankofonní části Belgie (Communauté française de Belgique) spadají počátky feminizace názvů povolání do období devadesátých let. 21. června 1993 zde byl přijat dekret o feminizaci názvů povolání, funkcí, hodností a titulů, který nařizoval používání ženských forem ve všech dokumentech veřejné správy Společenství. Nejvyšší jazykový orgán Francouzského společenství Belgie (Conseil supérieur de la langue française) byl pověřen navržením pravidel pro přechylování názvů povolání, které byly „posvěceny“ vládou Společenství výnosem z 13. prosince 1993. Podle tohoto nařízení bylo třeba přechylovat názvy v úředních textech, zatímco v běžné mluvě bylo užívání ženských protějšků ponecháno na libovůli uživatele. Aby však bylo zabráněno nekontrolovatelnému tvoření typu „*auto-resse*“ (autorka) nebo „*ministresse*“ (ministryně), jmenoval nejvyšší jazykový orgán Francouzského společenství Belgie komisi pro feminizaci, která byla složena z pěti členů (tvořili ji tři jazykovědci: Michèle Lenoble Pinsonová, Marie-Louise Moreauová, Marc Wilmet, a dva členové parlamentu: Henri Simons a Antoinette Spaaková). Úsilí o feminizaci názvů povolání pak bylo v Belgii korunováno vydáním oficiálního průvodce s názvem „*Mettre au féminin*“ v roce 1994. Tento dokument obsahoval obecná pravidla přechylování, pět konkrétních doporučení¹⁴ a seznam asi 1 500 názvů povolání v ženském rodě.

I v Belgii vyvolalo vydání této publikace řadu diskuzí na stránkách tisku, i když se nedá říci, že by se setkalo s vysloveně negativními reakcemi. Zajímavý je ale jeden ar-

14) Jednalo se například o doporučení používat u názvu povolání cizího původu francouzský ekvivalent a přechylovat ho podle gramatických pravidel („*une joueuse de tennis*“, tj. tenistka, místo „*tenniswoman*“), v pracovních nabídkách uvádět tvar mužského i ženského rodu způsobem „*on recrute un mécanicien ou une mécanicienne = přijmeme mechanika nebo mechaniku*“ a nepoužívat znění tohoto typu: *un(e) mécanicien(ne) nebo mécanicien (F/H) aj.*

gument, který se může jevit jako „belgická specialita“, neboť v ostatních frankofonních zemích (v Kanadě, resp. Québecu, Švýcarsku) se argumenty proti feminizaci ubíraly jiným směrem. Odpůrci feminizace se zde vyslovovali následovně: „*Belgie nemá právo reformovat francouzský jazyk; toto privilegium náleží pouze Francouzům*“ („*La Belgique n'a pas le droit de réformer la langue française; seuls les Français peuvent exercer cette prérogative.*“ BOUCHARD, et al., 1999, s. 68).

V roce 2005 pak bylo publikováno novou komisí pro feminizaci (stávajících pět členů komise doplnili Jean-Marie Klinkenberg a Georges Legros) druhé vydání „*Mettre au féminin*“. Toto vydání obsahuje seznam 1 619 pojmů, které byly novou komisí aktualizovány. Prvořadou úlohu zde sehrála především Michèle Lenoble Pinsonová, která od roku 1994 systematicky excerpovala belgický tisk a sbírala tak důkazy o používání ženských tvarů názvů povolání. Pomáhali jí v tom studenti Filozofické fakulty univerzity Saint-Louis v Bruselu (Facultés universitaires Saint-Louis). Nalezené tvary dokazovaly např. používání tvaru „*auteure*“, o čemž se v „*Mettre au féminin*“ hovoří následovně: „*Od nynějška je možné konstatovat, že ženské tvary na -eure nacházejí čím dál tím více uživatelů v Belgii, ve Francii (ostatně jsou zahrnuty do průvodce Femme, j'écris ton nom, který byl publikován ve Francii), v Québecu i v románské části Švýcarska*“¹⁵ (<http://www2.cfwb.be/franca/femini/feminin.htm>, 16. 10. 2010). Podobně jako tomu bylo i u prvního vydání, rovněž tato publikace má posloužit jak státním úředníkům, tak i běžným uživatelům. I zde je kladen důraz na to, aby bylo užití „*l'auteure, les auteures* vs *l'auteur, les auteurs*“ ponecháno na libovůli uživatele jazyka. Je tedy uznávána koexistence více možných tvarů, jako např. pro profesorku „*une professeur* nebo *une professeure*“, pro starostku „*la maire* nebo *la mairesse*“ apod. (<http://www2.cfwb.be/franca/femini/feminin.htm>, 16. 10. 2010).

4.4. Románské Švýcarsko

V románském Švýcarsku byl po dlouhou dobu ponechán volný průběh určité tvořivosti v oblasti feminizace názvů povolání, která byla tradičně vykonávána muži. A proto již v letech 1944–1947 bylo možné ve švýcarském tisku nalézt tvary, jako např. *caporale, colonelle, contremaitresse, lieutenant, liftière, officière, policière, soldate* aj.¹⁶ Jednalo se především o tvary, které odpovídaly morfologickým pravidlům francouzského jazyka. Teprve po roce 1990 se začínají objevovat ženské protějšky typu „*pasteure, procureure,*

auteure, ingénieure, professeure“ (pastorka, prokurátorka, autorka, inženýrka, profesorka), které, jak už jsme uvedli, odpovídají tvarům, které byly doporučeny v Québecu.

V roce 1991 dochází k tomu, že feministicky smýšlející ženy v ženevském a jurském kantonu vydaly slovník názvosloví mužského a ženského rodu pro potřeby švýcarské státní správy, který nese název *Dictionnaire féminin-masculin des professions, des titres et des fonctions*. Předmluvu k němu napsala Thérèse Moreauová.¹⁷ Uvádí v ní, že slovník vznikl z potřeby „*zviditelnit přítomnost žen ve všech oficiálních textech*“ (GROULT, 1997, s. 174).

Nejvyšším jazykovým orgánem Švýcarska je Délégation à la langue française de Suisse romande (DLF). Ta byla sice pověřena, aby bděla nad situací v oblasti feminizace názvů povolání a zaujala k ní stanovisko, ale v podstatě se dá říci, že proces přechylování názvů povolání probíhal v jednotlivých kantonech rozdílně.

V bernském kantonu se diskuse k této problematice rozproudila již v roce 1985, kdy Velká rada (Grand conseil) rozhodla o nesexistickém způsobu vyjadřování v legislativních aktech. To vedlo v roce 1987 k vydání směrnic, jež byly revidovány v roce 1992 a které stanoví, že legislativní akty musí respektovat rovnost pohlaví.

Následně se touto problematikou zabýval ženevský kanton, který přijal v roce 1988 dokument *Règlement relatif à l'usage de la forme féminine des noms de métiers, de fonction, de grade ou de titre dans les actes officiels* (Nařízení o používání ženských protějšků názvů povolání, funkcí, hodností a titulů v úředních spisech).

Další doporučení úřadům ve frankofonních kantonech byla publikována Bureau fédéral de l'égalité entre femmes et hommes (Federální úřad pro rovnoprávnost žen a mužů) v roce 1991 v dokumentu nazvaném *Formulation non sexiste des actes législatifs et administratifs*. V těchto dokumentech bylo doporučeno reformulovat texty takovým způsobem, aby všechna podstatná jména rodu mužského byla nahrazena termíny neutrálními nebo „vespolnými“. Tak docházelo k tomu, že výrazy typu „*employeur, participant*“ („zaměstnavatel, účastník“) mizely a místo nich se užívaly „*rapport salarial, participation*“ (pracovní poměr, účast), což ale často vedlo až k nesrozumitelnosti textu. Například reformulací textu „*indemnité est versée au participant*“ na „*indemnité de participation est versée*“ není vůbec zřejmé, komu „*bude příspěvek vyplacen*“.

V roce 2001 vydala Thérèse Moreauová dokument s názvem „*Écrire les genres: guide romand d'aide à la rédaction administrative et législative épiciène*“, jehož cílem bylo usnadnit psaní administrativních a legislativních textů.

15) Přeloženo autorkou z fr. originálu „*Depuis lors, on peut constater que les féminins en -eure s'implantent dans les habitudes d'usagers de plus en plus nombreux, en Belgique, en France (ils sont d'ailleurs intégrés dans le guide Femme, j'écris ton nom, publié en France), au Québec et en Suisse romande.*“

16) V češtině „*desátnice/kaprálka, plukovnice, mistrová, poručice, obsluhovačka výtahu, důstojnice, policistka, vojákyně*“.

17) Původem Francouzka, která se po dlouhodobém pobytu v USA (1964–1977) usadila v roce 1981 ve Švýcarsku. V letech 1984–1987 byla členkou terminologické komise, jež byla ustavena Yvette Roudyovou.

4.5. Lucembursko

Za zmínku stojí i současná situace v nejmenší frankofonní zemi – Lucembursku. V této zemi sice neexistuje oficiální dokument, který by se věnoval tomuto tématu, přesto se dá říci, že používání ženských tvarů názvů povolání od mužských protějšků se dnes stalo běžnou záležitostí, jak v každodenním životě Lucemburčanů, tak i v médiích.

V roce 1995 zde bylo zřízeno Ministerstvo pro dosažení vyššího společenského postavení žen (Ministère de la Promotion féminine), dnes Ministerstvo pro rovné příležitosti (Ministère de l'Égalité des chances), díky němuž vyšel v Lucembursku v roce 1998 trojjazyčný slovník nazvaný *Guide féminin-masculin : métiers, titres et fonctions*. Názvy povolání, titulů a funkcí jsou zde uváděny v mužském i ženském rodě, a to v lucemburštině, němčině a francouzštině. Do druhého vydání tohoto slovníku byly v roce 2003 zařazeny názvy hodností lucemburské armády a velkovévodské policie a rovněž názvy povolání z oblasti pošty a telekomunikací, nových informačních technologií a justice.

4.6. Jazykově politická opatření mezinárodních organizací

Kromě dokumentů, které byly vydány v jednotlivých zemích, existují i dokumenty s mezinárodní platností, které sehrály v procesu feminizace názvů povolání důležitou roli. Za jeden z nejdůležitějších dokumentů v tomto směru lze považovat Doporučení Výboru Rady Evropy k odstranění sexismu v jazyce (*Recommendation No. R (90) 4 of the Committee of Ministers to member states on the elimination of sexism from language*), které bylo zveřejněno 21. února 1990. Rada Evropy v něm doporučuje všem členským státům, aby „přizpůsobily slovník autonomii obou pohlaví tak, že příslušnost k tomu či onomu pohlaví bude zřejmá už z názvu vykonávané funkce.“ Jedná se o základní verzi, kterou si jednotlivé státy a jazyky rozpracovávají se zřetelem k vlastním specifickým. Právě v reakci na evropská doporučení odhlasovala frankofonní Belgie, jak je uvedeno výše, dekret feminizující názvy povolání a funkcí ve všech úředních dokumentech s odůvodněním, že „jazyk byl nástrojem sexistické moci, jež bránila ženám zapojit se normálně do společnosti.“ Francouzský akademik Maurice Druon označil toto belgické rozhodnutí za „scestné a šokující“. Nicméně k Belgii se připojila i švýcarská Národní rada, která prohlásila, že odmítnutí feminizovat „popírá existenci žen, tvořících polovinu lidské populace,“ a rovněž vydala nařízení, jehož cílem byla modernizace pravopisu oficiálních textů (GROULT, 1997, s. 182–183).

Také Organizace spojených národů přispěla k rovnosti v jazyce vydáním dokumentu *Manuel de rédaction et d'édition de l'Organisation des Nations Unies*, který stanovil, že je třeba „feminizovat většinu titulů úředníků Organizace spojených národů“ (BOUCHARD et al., 1999, s. 3).

5. Odpůrci feminizace názvů povolání ve francouzském jazyce

Z předcházejících řádků vyplývá, že proces „poženšťování“ názvů povolání je v samotné Francii jen velmi pozvolný. Na druhé straně lze konstatovat, že ostatní frankofonní země již ve feminizaci názvů povolání značně pokročily. Například v Québecu se mluví

mnohem „moderněji“ a pojmenování typu „auteure (autorka), ingénieure (inženýrka)“ nebo „docteure“ (doktorka) jsou zde zcela běžná.

5.1. Obecný názor Francouzů a Francouzek na tuto problematiku

Většina samotných Francouzů pokládá diskuse na téma, zda se má říkat rektor nebo rektorka v době, kdy jsou ve Francii téměř tři miliony nezaměstnaných, za nemístné feministické hrátky. Jako příklad nám může posloužit názor šéfredaktora časopisu Marie-Claire, který publikovala Benoîte Groultová ve své knize „*Odvážná zpověď*“ (Histoire d'une évasion): „Z lingvistických a psychologických důvodů jde o zástupný problém.“ Také deník Le Figaro se vyslovuje v podobném duchu: „*Musíme řešit mnohem naléhavější záležitosti, například nezaměstnanost či pokles porodnosti*“ (GROULT, 1997, s. 171).

Ani samotné ženy nemají na tuto problematiku jednotný názor. Řada francouzských žen se domnívá, že otázka feminizace názvů povolání je okrajový problém a že by se na jeho řešení nemělo plýtvat energií. Jedná se především o ženy, které nejsou spjaty s univerzitní půdou či se světem lingvistiky. Například Claude Sarrauteová, francouzská novinářka a spisovatelka, ve své rubrice „Talo do živého“ uvádí: „*Většina žen, které udělaly kariéru v typicky mužské profesi, nesouhlasí.*“ Také Simone Veilová,¹⁸ francouzská politička a novinářka, prohlašuje: „*Pokud budeme pro některá povolání mermomocí hledat názvy ženského rodu, degradujeme je. Ostatně najít je není tak jednoduché. Že bychom neměli naléhavější problémy?*“ (GROULT, 1977, s. 171).

Používat nově vzniklé přechýlené tvary odmítají francouzské ženy často s odůvodněním, že jsou nezvyklé nebo je považují dokonce za ošklivé. Jeden takový příklad uvádí i Benoîte Groultová, která hovoří o osmaosmdesátileté Mireille, jenž odpoví novináři na otázku: „*Vy jste skladatelka, madame?*“ skoro vztekla, „*ne, já jsem hudební skladatel. Slovo skladatelka mne přímo děsí*“ (GROULT, 1997, s. 166).

Také média a různé instituce podporují tyto názory. Například Asociace pro obranu a šíření francouzského jazyka (Association de défense et de promotion de la langue française), vedená Philippem de Saint-Robertem, odmítla ženský rod. V jejím měsíčníku *Lettres* se v dubnu 1996 objevil článek *Feminizaciomanie*, kde bylo uvedeno: „*Násilná účelová feminizace všech povolání vzbuzuje úsměv dokonce i u mnohých feministek...*“ (GROULT, 1997, s. 183).

A marseilleské noviny shrnuly obecné mínění těmito slovy: „*Tohle tažení, vedené s naprostou neznalostí lingvistických pravidel, nemá sebemenší význam a zaslouží si umřít na směšnost*“ (GROULT, 1997, s. 171).

Rovněž ustavení terminologické komise pro feminizaci názvů povolání vyvolalo řadu negativních ohlasů: „*Cože? Směšné preciózky budou u šálku čaje tlachat o naši*

18) Simone Veilová předsedala např. Evropskému parlamentu. 18. března 2010 se jako šestá žena v historii stala členkou Francouzské akademie.

*krásné francouzštině?*¹⁹ ironizoval Bruno Frappat, francouzský novinář, v Le Mondu práci komise. Také časopis Figaro Magazine nazval komisi „*komisí nicotnosti, která hodlá nasoukat slovník do sukni*.“²⁰ Dokonce i meteorolog v Libération, Alain Gillot-Pétré, napsal: „*Benoîte Groultová možná dovedla k vítěznému konci křížáckou výpravu s cílem stát se spisovatelkou v ženském rodě. Jenže já si kladu otázku: jaký je mužský rod od rčení ‚hledat mouchy?‘*“²¹ (GROULT, 2008, s. 221–222).

5.2. Stanovisko Francouzské akademie k feminizaci názvů povolání ve francouzštině

Za největšího odpůrce užívání některých ženských protějšků názvů povolání je ve Francii považována zejména tradičně konzervativní Francouzská akademie.²²

Existuje celá řada článků a dokumentů, které vypovídají o postoji akademiků k tomuto procesu. Hned na první iniciativu vlády ve prospěch feminizace názvů povolání, tzn. ustavení terminologické komise vedené Benoîte Groultovou, reagovala Francouzská akademie zveřejněním Deklarace ze 14. června 1984, v níž její autoři, Georges Dumézil (1898–1986) a Claude Lévi-Strauss (1908–2009), připomněli roli gramatických rodů ve francouzštině: „*Protiklad mezi ženským a mužským rodem ze starých gramatik je nesprávný a bylo by vhodnější užívat termíny „příznakový“ a „bezpříznakový“, přičemž bezpříznakový by byl mužský, jenž by byl neutrální a reprezentoval by oba rody*“ (GROULT, 1997, s. 178).

Georges Dumézil neútočil jen proti feminizaci jazyka, ale brojil i proti samotné komisi a její předsedkyni, Benoîte Groultové. V článku pro Nouvel Observateur napsal: „*Politujme tu chudinku Benoîte Groultovou a její fantazírování. Tyhle dámy, které útočí na podstatu našeho jazyka, mají obrovské mezery ve znalostech indoevropských jazyků. Tvrdí, že výraz paní ta a ta, vynikající vědec, je syntaktická chyba? Co na tom, pokud se to běžně používá*“ (GROULT, 1997, s. 170).

Také další články členů Francouzské akademie jsou namířené proti feminizaci. Za všechny můžeme jmenovat *Le sexe des mots* (Pohlaví slov) Jeana François Revela (1924–2006), dopis Maurice Druona (1918–2009) nazvaný *Bon français et féminisation* (Správná francouzština a feminizace) nebo článek *L'Académie française veut laisser les ministres au masculin* (Francouzská akademie chce ponechat ministry v mužském rodě),

19) Text v originálním znění: „*Comment? Des précieuses ridicules allaient papoter sur notre belle langue française autour d'une tasse de thé?*“

20) Text v originálním znění: „*Commission de futilité publique qui entendait enjuponner le vocabulaire.*“

21) Text v originálním znění: „*Benoîte Groult a peut-être gagné sa croisade pour devenir écrivaine. Mais je pose la question : quel est le masculin de l'expression ‚enculer les mouches à merde?‘*“

22) Francouzskou akademii tvoří 40 členů, kteří jsou voleni nesmrtelně – odtud jejich název nesmrtelní (*les immortels*). Do současné doby se jich vystřídalo více než 700.

který byl uveřejněn 9. ledna 1998 v deníku Le Figaro a pod nímž se podepsali Maurice Druon, Hélène Carrèreová d'Encausse²³ a Hector Bianciotti.²⁴

Nejčastěji zmiňovaným argumentem proti feminizaci je v uvedených dokumentech tzv. generické maskulinum, tzn. užívání podstatných jmen rodu mužského pro souhrnné označení mužů i žen.

21. března 2002 vydává Francouzská akademie další deklaraci nazvanou *Déclaration sur la féminisation des noms de métiers, fonctions, grades et titres*, v níž je rovněž diskutována otázka bezpříznakového rodu. Akademici přicházejí s tvrzením, že profesionální názvosloví zrovnoprávníme tak, že při tvorbě nových výrazů dáme přednost bezpříznakovému rodu, čímž mají na mysli rod mužský. Groultová hovoří v této souvislosti o mizogynském postoji Akademie (GROULT, 1997, s. 168).

6. Argumenty pro a proti feminizaci názvů povolání ve francouzštině

Otázkou zůstává, proč tvoření ženských tvarů od mužských názvů povolání, hodností, titulů a funkcí vzbuzuje i dnes, kdy se počet žen vykonávajících taková povolání značně zvýšil, ve frankofonních zemích (s výjimkou Québecu) tolik negativních reakcí. Vždyť jak uvádějí autoři díla *Femme, j'écris ton nom*, Becquer, Cerquiglini a Cholewka, „*poženštování mužských tvarů je ve francouzštině až na pár výjimek možné*“ („à quelques expressions près, elle est grammaticalement possible“, 1999, s. 32).²⁵

Můžeme se také podívat nad tím, proč jsme i dnes svědky jakési nesystematičnosti v jejich užívání, přestože už bylo vydáno tolik doporučení. Jak uvádí Bouchard: „*V témže článku, ve stejných novinách (téhož i různého data), je stejné slovo buď ‚poženštěné‘ nebo ‚nepoženštěné‘, v názvu může být termín přechýlený, zatímco v textu článku se již vyskytuje jen v nepřechýleném tvaru*“ („dans un même article, dans un même journal (le même jour, ou à des dates différentes), le même mot est tantôt féminisé, tantôt non féminisé, le titre peut comporter un terme que l'on ne retrouve pas féminisé dans le corps de l'article,“ BOUCHARD, et al., 1999, s. 57).

Nejčastějším argumentem pro feminizaci názvů povolání je tvrzení, že jazyk musí odrážet realitu, ve které žijeme. V této souvislosti můžeme citovat Michèle Cottovou, francouzskou novinářku a spisovatelku, která zastává názor, že: „*Jazyk, který není*

23) Je prezidentkou Francouzské akademie. Jakožto historička specializovaná na dějiny Ruska vydala přes dvacet publikací vyznamenaných řadou cen. Roku 1994 byla zvolena poslankyní Evropského parlamentu.

24) Novinář, spisovatel a francouzský akademik argentinsko-italského původu. Členem Francouzské akademie byl zvolen v roce 1996.

25) Někteří odpůrci „poženštování“ názvů povolání a funkcí však poukazují na neproduktivnost určitých přípon, jako např. -esse, nebo -eresse a uvádějí, že výrazy „demanderesse, jugesse, libraresse/žadatelka, soudkyně, prodavačka v knihkupectví aj.“ jsou archaické.

schopen popsat dnešní skutečnost a který nemá slova, jimiž by pojmenoval nové skutečnosti, je jazyk mrtvý nebo přinejmenším zmrzačený (GROULT, 1997, s. 167).

Podobně se vyjadřuje i Josette Reyová-Debove (1929–2005),²⁶ která publikovala v roce 1999 v časopise *Le français dans le monde* článek *Féminisation de la langue: une affaire d'usage* (Feminizace jazyka: záležitost zvyku) a v roce 2002 v deníku *Le Monde* stať *Le masculin l'emporte sur le féminin...* (Mužský rod vyhrává nad ženským...). Ve svých článcích tvrdí, že způsob, jakým se vyjadřujeme, a i slovník, který používáme, nesou pořad ještě znaky světa, který byl po staletí ovládnut muži. Reyová-Debove uvádí, že některá slovní spojení nebo výrazy mohou ženy diskriminovat, protože nám buď podsouvají myšlenku, že přítomnost žen je jaksi podřadná nebo výjimečná, anebo tyto výrazy podporují vžitě sexuální stereotypy. Jazyk, kterým mluvíme, by měl ovšem podle Reyové-Debove reflektovat změny ve společnosti. „*Co nemá jméno, jako by neexistovalo. Nazýváme-li ženu architektem, popíráme, že je ženou*“ (REY-DEBOVE, 1999, s. 59–60).

Jako nejčastější jazykové argumenty proti feminizaci názvů povolání a funkcí jsou uváděny homonymie a eufonie. Z hlediska homonymie se jedná především o to, že řada ženských protějšků názvů povolání může zároveň označovat názvy strojů (balayeuse/metařka, zametací vůz; faneuse/obracečka sena, obracedlo sena; moissonneuse/žnečka, žací stroj aj.)²⁷ nebo jinou skutečnost (např. „plombière“ není jen „instalatérka“, ale i druh ovocné zmrzliny). Homonymie není ale specifickou záležitostí francouzštiny, je přirozeným jevem každého jazyka a správný význam může být specifikován kontextem.

Častým argumentem proti feminizaci je i fakt, že tentýž výraz může označovat i manželku toho, kdo vykonává tuto funkci. V této souvislosti jsou nejčastěji uváděny příklady: „mairesse“ jako žena starosty, „ambassadrice“ jako žena velvyslance, případně „préfète“ či „colonelle“ jako žena prefekta, resp. poručíka apod. Postupem času se však i tyto výrazy začaly častěji používat pro ženy, které tato povolání vykonávají. Ale ani v tomto případě se rozhodně nejedná o nějakou novinku. U těchto pojmenování dochází ke stejnému procesu jako již dříve například u slov „boulangère“ nebo „pharmacienne“, která také označovala nejprve manželky „pekařů a lékárníků“.

Odpůrci feminizace názvů povolání také často argumentují tzv. eufonií. Přicházejí s tvrzením, že některé výrazy, například sapeuse-pomprière (požárnice-hasička) se hůře vyslovují a lidem nezní dost libozvučně. S tím ale nesouhlasí Benoîte Groultová,

26) *Lingvistka a členka Francouzské akademie i mnoha vládních komisí. Založila a řídila nakladatelství, které vydává slovníky Le Robert.*

27) *Proti tomuto argumentu ale mluví fakt, že stejně jsou na tom i některé názvy mužského rodu (například „conditionneur“ může znamenat „úpravce zboží“ nebo „stroj na úpravu zboží“, případně „klimatizační zařízení“, „promoteur“ může označovat „propagátora prodeje“ nebo „aktivátor“, „distributeur“, „dealera“ nebo „automat“ apod.).*

která se domnívá, že krása nebo údajná ošklivost není žádné kritérium, důležité je, zda se slovo gramaticky správně (GROULT, 1997, s. 173–174).

Většina argumentů proti feminizaci je však sociokulturního charakteru. Podle Becquerové se řada žen domnívá, že ženská pojmenování by je degradovala (BECQUER et al., 1999, s. 32). Z různých anket vyplývá, že přechylování je odmítáno zejména u pojmenování prestižních profesí.

Jak uvádí Groultová: „*Jazyk není jen prostředkem komunikace, ale je i odrazem našich předsudků. Jak ženy mluví, jak se s nimi mluví, jak se o nich mluví, to vše hraje zásadní roli v obraze, který skýtají a ještě víc v obraze, který si vytvářejí samy o sobě*“ (GROULT, 1997, s. 166).

7. Jak se promítají probíhající změny v názvech povolání ve francouzských slovnících?

Ve frankofonních zemích se v druhé polovině roku odehrává každoročně stejný rituál. Na trh přicházejí aktualizace tradičních výkladových slovníků renomovaných nakladatelství, jako jsou například *Le Robert*, *Larousse*, *Hachette* aj. Tyto slovníky jsou určeny široké veřejnosti a Francouzi jsou zvyklí do nich často nahlížet. Jak uvádí Walterová: „*Slovník je pro ně pevný bod, o který je možné se opřít v případě pochybnosti, ověřit si, poté, co jsme něco slyšeli nebo uplatnili, zda ten který tvar nebo výraz je správný*“ (WALTEROVÁ, 1993, s. 17). Jestliže v něm nějaké slovo nenajdou, domnívají se, že jednoduše neexistuje.

Jedním z důvodů, proč se řada ženských názvů povolání a funkcí neujala anebo se jen těžko prosazuje, může být tedy i jakási nepružnost slovníků. Většina z nich postupuje při zařazování ženských tvarů velice opatrně.²⁸ Například názvy povolání „soudkyně, ministryně, poslankyně“ se objevily ve slovníku *Le Petit Larousse* až v roce 1996, a to ještě s následujícími poznámkami: „*V hovorovém jazyce se někdy užívá i v ženském rodě*“ (uvedeno na konci hesla „ministre“) nebo „*Občas se setkáváme i s tvarem soudkyně a poslankyně*“ (u hesel „juge“ či „député“). Deník *Le Monde*, který, jak již bylo uvedeno, dříve často zveřejňoval články zaměřené proti feminizaci, zařazení těchto „*případných názvů v ženském rodě, které umožní uniknout násilným mužským tvarům,*“ přivítal (GROULT, 1997, s. 184).

Ještě v roce 2003 tentýž slovník neuváděl ženské tvary pro „juge, procureur, gouverneur, marin, officier aj.“²⁹ Jiné názvy povolání v ženském rodě, jako například „présidente, ambassadrice, avocate, députée, sénatrice“ již v tomto slovníku ale figurují, a to jako odvozeniny od základních mužských tvarů „président, ambassadeur, avocat, député, sénateur“.³⁰ Nahlédneme-li však do dalších příkladů užití, jako je například „avocat général“

28) *Groultová hovoří v této souvislosti o „opatrnosti Siouxů“ (GROULT, 1997, s. 184).*

29) *Tzn. soudce, prokurátor, guvernér, námořník, důstojník.*

30) *Odpovídající výrazy v češtině: prezident/prezidentka, velvyslanec/velvyslankyně, advokát/advokátka, poslanec/poslankyně, senátor/senátorka.*

nebo „président-directeur général“, zjistíme, že v nich už figurují pouze v mužském rodě. Podíváme-li se do slovníků z roku 2007, zjistíme, že u již zmíněného výrazu „procureur“ stále ještě nenajdeme ženský protějšek „procureure“ v Le Petit Larousse, zatímco v Le Petit Robert již ženský tvar figuruje.

Také Francouzská akademie vydává již od roku 1694 svůj slovník. První díl devátého vydání *Dictionnaire de l'Académie* vyšel v roce 1986. V předmluvě k tomuto slovníku Maurice Druon píše: „*Francouzská akademie je pro nové výrazy mnohem pohostinnější, než se tvrdí*“ (WALTEROVÁ, 1993, s. 289). Nabízí se však otázka: Jakými kritérii se řídí Francouzská akademie, když provádí svůj výběr?

Přestože jsme byli na předchozích stránkách svědky výpadů členů Francouzské akademie proti feminizaci názvů povolání, ve zmíněném osmém vydání se již objevila řada názvů profesí v ženském rodě. Francouzská akademie totiž prohlašuje, že nevystupuje proti feminizaci jako takové, ale do svého slovníku zařazuje jen taková pojmenování, jejichž tvoření odpovídá morfologickým pravidlům, jako jsou např. „institutrice, laborantine, chercheuse“ (učitelka, laborantka, badatelka). Brání se však zařazení termínů typu „chercheure, professeure nebo auteure“ (badatelka, profesorka, autorka), protože se domnívá, že jejich tvary nelze jazykově zdůvodnit, neboť přípona mužského rodu -/t/eur je ve francouzštině pro vytvoření ženského protějšku obvykle nahrazována pomocí sufixu -euse nebo -trice. Výjimkou jsou pouze slova, která byla vytvořena od latinských komparativů, například prieure/převorka, supérieure/představená kláštera aj. (<http://www.academie-francaise.fr/langue/questions.html>, 8. 11. 2010).

Samotný fakt, že se ženský protějšek od určitého názvu povolání mužského rodu nevyskytuje ve slovnících, však nemůže být dokladem toho, že se dané slovo v jazyce nevyskytuje. Jedná-li se o výrazy, které odpovídají skutečným potřebám, mají veškeré předpoklady stát se tvary užívanými, protože jsou, jak jsme si již ukázali, ve většině případů v souladu s pravidly tvoření francouzských podstatných jmen. A proto v podstatě nic nebrání tomu, aby přispěly k obohacení lexikální zásoby francouzštiny.

8. Závěrem

Jazykovědci často poukazují na to, že v každém jazyce působí jednak jeho zákony, jednak zvyklosti, na nichž se zakládají pravidla spisovného jazyka. Je zřejmé, že ani v případě francouzštiny není odmítání přechýlených tvarů ženského rodu vázáno na neschopnost jazyka reagovat na změny probíhající ve společnosti, ale právě na odpor některých uživatelů jazyka a jejich předsudky, které jsou v nich hluboce zakořeněny.

Přechylování je odmítáno především u pojmenování prestižních povolání, jako jsou např. „docteur, professeur, directeur.“ Vývoj však ukazuje, že nejspíš i Francie dospěje časem do takového stádia, kdy pojmenování „docteure, professeure, directrice“ nebudou nikoho šokovat a budou běžně užívána (jako je tomu v současné době například v Kanadě), podobně jako běžný Francouz dnes i přes důslednost a místy až extremismus

Francouzské akademie, jež v hojně míře propaguje francouzské ekvivalenty anglicismů, bez problémů používá výrazy „weekend, babysitter, shopping, drinks aj.“, stejně jako francouzská mládež píše stále „e-mail“, zatímco akademici přijímají jen „courriel“.

V době převratných změn, kdy se všechny jazyky musí vypořádat s novými skutečnostmi, tak vstupuje francouzština, podobně jako i ostatní jazyky, do nové éry.

Literatura:

BECQUER, Annie, CERQUIGLINI, Bernard, CHOLEWKA, Nicole (1999): *Femme, j'écris ton nom... Guide d'aide à la féminisation des noms de métiers, grades, fonctions*. Paris: Centre national de la recherche scientifique.

BOIVIN, Michelle (1997): La féminisation du discours : le pourquoi. *Canadian Journal of Women & the Law*: s. 235–268.

BOUCHARD, Pierre, GUILLOTON, Noëlle, VACHON-L'HEUREUX, Pierrette, DE PIETRO, Jean-François, BÉGUELIN, Marie-José, MATHIEU, Marie-Josèphe, MOREAU, Marie-Lousie (1999): *La féminisation des noms de métiers, fonctions, grades ou titres. Au Québec, en Suisse romande, en France et en Communauté française de Belgique*. Bruxelles: Duculot.

GROULT, Benoîte (1997): *Odvážná zpověď*. Paris: Grasset.

GROULT, Benoîte (2008): *Mon évasion*. Paris: Grasset.

HOUDEBINE-GRAVAUD, Anne-Marie (1998): *La féminisation des noms de métiers. En français et dans d'autres langues*. Paris: l'Harmattan.

HOUDEBINE-GRAVAUD, Anne-Marie (1992): Sur la féminisation des noms de métiers en français contemporain. *Recherches féministes*: s. 153–159.

LABROSSE, Céline (2003): *Pour une langue française non sexiste*. Montréal: Les Intouchables.

La circulaire du 11 mars 1986 relative à la féminisation des noms de métier, fonction, grade ou titre, in: *Journal officiel : Lois et décrets*, n°6 du 18 mars 1986, s. 4267.

MERLET, Philippe (2003): *Le Petit Larousse*. Paris: Larousse.

POISSON-QUINTON, Sylvie, MIMRAN, Reine, MAHÉO-LE COADIC, Michèle (2007): *Grammaire expliquée du français*. Paris: Clé international.

REY-DEBOVE, Josette (1999): Féminisation de la langue: une affaire d'usage. *Le Français dans le monde* 304, s. 59–60.

VODÁKOVÁ, Alena, VODÁKOVÁ, Olga (2003): *Rod ženský. Kdo jsme, odkud jsme přišly, kam jdeme?* Praha: Sociologické nakladatelství.

WALTEROVÁ, Henriette (1993): *Francouzština známá a neznámá*. Praha: Jan Kanzelsberger.

Internetové zdroje:

Féminisation des noms de métiers en français. [online]. Dostupné z : http://fr.wikipedia.org/wiki/Féminisation_des_noms_de_métiers_en_français (cit. 5. 11. 2010).

FRACCHIOLLA, Béatrice. Anthropologie de la communication : aborder l'enseignement du féminin en FLE - Loi du genre et féminisation des noms de métiers. [online]. Dostupné z : <http://bearfrac.free.fr/FracchiollaBruxellesGenre.pdf> (cit. 10. 11. 2010).

Francouzský antiamerikanismus na přelomu století. [online]. Dostupné z : http://www.europeum.org/disp_article.php?aid=254 (cit. 5. 11. 2010).

Langue françaises-Questions de langue. [online]. Dostupné z : <http://www.academie-francaise.fr/langue/questions.html> (cit. 8. 11. 2010).

Ať žije ministryně, poslankyně, inženýrka, profesorka...

aneb Feminizace názvů povolání ve francouzském jazyce | Dagmar Kolářiková

Le français résiste, l'allemand collabore. [online]. Dostupné z: <http://www.presseurop.eu/fr/content/article/215001-le-francais-resiste-l-allemand-collabore> (cit. 8. 11. 2010).

«Madame la Ministre» La féminisation des noms en dix questions. [online]. Dostupné z: <http://www.ciep.fr/chroniq/femi/fem.pdf> (cit. 9. 11. 2010).

Mettre au féminin. Guide de féminisation des noms de métier, fonction, grade ou titre. [online]. Dostupné z: <http://www2.cfwb.be/franca/femini/feminin.htm> (cit. 16. 10. 2010).

[OIF genre] – Education nationale et féminisation de la langue. [online]. Dostupné z: <http://genre.franco-phonie.org/spip.php?article465> (cit. 3. 11. 2010).

Pour l'égalité des sexes dans le langage. [online]. Dostupné z: <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001149/114950mo.pdf> (cit. 30. 10. 2010).

Rapport sur la féminisation des noms de métier, fonction, grade ou titre: document complet remis en octobre 1998 par la Commission générale de terminologie et de néologie. [online]. Dostupné z: <http://www.culture.gouv.fr/culture/dglf/cogether/feminisation/sommaire.html> (cit. 2. 11. 2010).